

İslam Ticaret Hukukuna Göre Rekabet

Mehmet Ali Aytekin

0000-0002-0318-7515

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

ror.org/05mskc574

maliaytekin@hotmail.com

Öz

İnsanın, diğer insanlarla ve toplumla olan ilişkilerinin başında ticari faaliyetler gelmektedir. Bu nedenle ticaret, insanlık tarihi kadar köklü bir geçmişe sahiptir. Yapısı itibarıyla sosyokültürel bir varlık olan insan, ticari faaliyetler sayesinde ihtiyaçlarının önemli bir kısmını karşılar ve böylece huzuru elde etmede önemli bir aşama katetmiş olur. Zira ihtiyaçlarını karşılayamayan birey mutsuz ve huzursuzdur. Mutsuz ve huzursuz bireylerden oluşan toplum da huzurlu ve güvenli değildir. Dolayısıyla toplumdaki huzur ve güvenin sağlanmasında ticaret, kilit bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle tüm sistemler ticarete önem vermiş, ticari faaliyetlerin etkinliğini ve düzenini temin eden kurallar getirmiştir. İnsanın hem dünyada hem de ahirette mutluluğunu hedefleyen İslam da inanç, ibadet, ahlak alanında olduğu gibi insanın diğer insanlarla ve toplumla olan ilişkilerinde ve ticari faaliyetlerinde de bu hedefi gerçekleştirecek nitelikte hükümler teşri kılmıştır. Nitekim İslam'ın temel referansı olan Kur'an ve sünnette, ticari alanda önemli düzenlemeler ve hükümler yer almıştır. Ticaretle ilgili genel kural özelliğinde olan bu düzenlemeler ve hükümler zamanla fıkıh külliyatında "İslam ticaret hukuku" diyebileceğimiz hacimli bir birikime dönüşmüştür. Naslar ve bunların ışığında ortaya çıkan birikim dikkate alındığında İslam ticaret hukukunda piyasa ekonomisinin benimsendiği görülmektedir. Piyasa ekonomisinin önemli koşullarından birisi şüphesiz ki, ticari faaliyetlerde serbest rekabettir. Klasik fıkıh külliyatında, modern tabirle İslam hukukunda rekabet konusu müstakil olarak ele alınmış olmasa da tümevarım metoduyla İslam ticaret hukukunda bunun varlığı anlaşılmaktadır. İlk andan itibaren ticari faaliyetlerde piyasanın istikrarı için atılan adımlar, alınan tedbirler ve konulan yasaklar bu sonuca ulaştırmaktadır. İşte bu makalede temel naslardan ve ilkelerden hareketle genel olarak, İslam ticaret hukukunda rekabet konusu ele alınmıştır. İnceleme ve araştırma metoduna dayanan çalışmada İslam'ın ticaret anlayışında serbest piyasa ekonomisinin ve buna bağlı olarak serbest rekabetin hâkim olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler

Fıkıh; İslam Hukuku; Ticaret; Piyasa Ekonomisi; Rekabet

Öne Çıkanlar

- İslam ticaret hukukunda asıl olan, piyasa ekonomisi ve serbest rekabettir.
- İslami ilkelere aykırı olmadığı sürece girişimciler her türlü ticari faaliyeti yapabilir.
- İslam ticaret hukukunda özel mülkiyet korunmuş, bununla birlikte zenginliğin toplumda dengeli dağılımına özen gösterilmiştir.
- Toplumun maslahatı söz konusu olduğunda devlet ticarete müdahale edebilir.
- İslam, insanın veya toplumun zararına olan sınırlı sayıda ticari faaliyeti yasaklamıştır.

Atıf Bilgisi

Aytekin, Mehmet Ali. "İslam Ticaret Hukukuna Göre Rekabet". *EskiYeni* 54 (Eylül 2024), 1223-1245. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1462902>

Makale Bilgileri

<i>Geliş Tarihi</i>	01 Nisan 2024
<i>Kabul Tarihi</i>	18 Eylül 2024
<i>Yayın Tarihi</i>	30 Eylül 2024
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı - intihal.net
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
<i>Finansman</i>	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
<i>Etik Bildirim</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>S. Kalkınma Amaçları</i>	12 Sorumlu Üretim ve Tüketim
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0

The Concept of Competition According to Islamic Commercial Law

Mehmet Ali Aytekin

0000-0002-0318-7515

Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Divinity, Department of Islamic Law, Ankara, Türkiye

ror.org/05mskc574

maliaytekin@hotmail.com

Abstract

Commercial activities are at the forefront of human relationships with other people and with society. For this reason, trade has a long history, as long as the history of mankind. Human beings, as a socio-cultural beings, meet a significant part of their needs through commercial activities, and thus, make achieves an important step towards achieving peace. In other words, the individual who cannot meet his needs becomes unhappy and uncomfortable. This leads to a society consisting of unhappy and restless individuals who also do not create a peaceful and secure environment. Trade therefore, plays a significant role in ensuring peace and security in society. For this reason, all ruling systems have given importance to trade, and they have introduced certain sets of rules which ensure the efficiency and order of commercial activities. Aiming at the happiness of human beings both in this world and in the hereafter, Islam has also laid down certain rules in the relations between man and society and their commercial activities, as well as in the fields of faith, worship, and morality. It is a fact that the Qur'an and the Sunnah, which are the main references to Islam, have important regulations and provisions in the field of trade. These rules and regulations, which represent the basic rules of trade, have over time been transformed into a voluminous accumulation that we can call "Islamic commercial law," in the corpus of fiqh over time. When Islamic precepts and their accumulated interpretation are examined, it is seen that market economy is adopted in Islamic commercial law. One of the important conditions that the market economy naturally requires is undoubtedly the existence of free competition throughout all commercial activities. Although in the classical fiqh corpus, or in modern terms, the subject of commercial competition in Islamic law has not been dealt with separately, the existence of this competition in Islamic commercial law is understood by inductive methods. All of the steps, precautions, and prohibitions focusing on the stability of the market in commercial activities from the beginning lead to this conclusion. In this study, the issue of competition in Islamic commercial law is discussed in general, based on the nass (divine decree) and principles. Based on the analytical method, the study concludes that Islam's understanding of trade is dominated by the free market economy and therefore free competition.

Keywords

Fiqh; Islamic Law; Trading; Market Economy; Competition

Highlights

- The main principle of Islamic commercial law is market economy and free competition.
- Entrepreneurs can engage in all kinds of commercial activities as long as they do not contradict Islamic principles.
- In Islamic commercial law, private property is protected, but attention is also paid to the balanced distribution of wealth in society.
- The state may intervene in commerce when it is in the interest of society.
- Islam has prohibited a limited number of commercial activities that are harmful to people or society

Citation

Aytekin, Mehmet Ali. "The Concept of Competition According to Islamic Commercial Law". *Eskiyeni* 54 (September 2024), 1223-1245. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1462902>

Article Information

<i>Date of submission</i>	01 April 2024
<i>Date of acceptance</i>	18 September 2024
<i>Date of publication</i>	30 September 2024
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>S. Development Goals</i>	12 Responsible Production and Consumption
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

İslam dini, insanların hem dünya hem de ahiret mutluluğunu hedefleyen bir dindir. Bundan dolayı hükümlerin teşriinde sadece inanç, ibadet ve ahlak alanıyla sınırlı kalmamış; bunların yanı sıra bireylerin gerek birbirleri ile olan ilişkilerinde gerekse toplumla ve devletle olan ilişkilerinde normatif kurallar, ilkeler ve hükümler koymuş; bunların ihlal edilmesi halinde yaptırımlar uygulamıştır. Klasik fıkıh külliyatında, modern tabirle İslam hukukunda bu normlar, hüküm ve ilkeler ibâdât, muâmelât ve ukûbât üst başlıkları altında detaylı olarak ele alınmıştır.

Muâmelât kapsamında ayrıntılı hükümlerin yer aldığı hukuki alanlardan biri de ticaret hukukudur. Pratiğe yansımaları farklı olsa da insanlık tarihi kadar köklü bir geçmişe sahip olan ticaret, sosyal hayatın hem gereği hem de zorunlu bir sonucudur. Toplumdaki huzur ve ahengin sağlanmasında şüphesiz ki ticaret, temel unsurlardan birini teşkil eder. İhmal edilmesi halinde insanlar zaruri ihtiyaçlarını karşılayamaz, toplumun düzeni bozulur ve neticede her kesim bundan zarar görür. Sosyal hayatta yerine getirdiği bu önemli rolüne binaen İslam'da ticaret, farz-ı kifaye kabul edilmiştir.¹

İslam hukukunda akitlerde, ticari iş ve işlemlerde asıl olan karşılıklı rızadır. Günümüz hukukunun ifadesiyle taraflar ticarete irade serbestisine sahiptir.² Bu nedenle İslam ticaret anlayışında benimsenen, tasvip edilen ve hâkim olan ekonomik sistem, piyasa ekonomisi ve serbest rekabettir. Ancak bu, her şeyin mubah görüldüğü ve yapılabildiği bir piyasa ekonomisi ve rekabet anlayışı anlamında değildir. İslam ticaret hukukunda piyasa ekonomisinin gelişmesi, ekonomide istikrarın sağlanması ve serbest rekabetin istismar edilerek ticaretin sekteye uğramaması, tarafların veya toplumun zarar görmemesi için birtakım tedbirler alınmış, normlar konulmuş, ilkeler belirlenmiştir. Kişilerin haklarını doğrudan ilgilendirmesi itibarıyla da ticari iş ve işlemlerin hukuki yönü fiki doktrinde bütün detayları ile ele alınmış ve neticede bu alanda fıkıh külliyatında “İslam Ticaret Hukuku” diyebileceğimiz önemli ve devasa bir birikim ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada günümüzde serbest piyasa ekonomisi için ön koşullardan biri kabul edilen rekabetin İslam hukukundaki yeri ana hatları ile arz edilecek; rekabetin piyasa ekonomisine katkı sağlaması ve ticareti geliştirmesi için alınan tedbirlerden, konulan kurallardan ve yerleşik hale gelen ilkelerden bahsedilecektir. Makalede inceleme, araştırma ve analiz etme gibi bilimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu kapsamda klasik ve modern literatür taraması yapılarak konuyla ilgili veriler tespit edilmiş, incelenmiş ve analiz edilmiştir. Zaman zaman modern hukukta yer alan bazı bilgilere yer verilerek kısmi mukayese imkânı sağlanmıştır.

1. Genel Olarak Rekabet

Anayasanın 48'inci maddesinde; “Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir. Devlet, özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.” şeklinde ifade edildiği üzere ülkemizde ekonomik hayat, serbest rekabete dayanır;³

¹ İbrahim Paçacı, *İslâm Ticaret Hukuku* (Ankara: İlâhiyât, 2022), 11-12.

² Bunun için bk. en-Nisâ 4/29

³ Selma Çetiner vd., *Ticaret Hukuku* (Ankara: Detay Yayıncılık, 2015), 113.

Devlet de serbest rekabetin sağlıklı bir şekilde yürüebilmesi için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Buna mebni olarak da 7/12/1994 tarihinde kabul edilen 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, 13/12/1994 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu kanunun 1'inci maddesinde kanunun amacı şu şekilde açıklanmıştır: “*Bu Kanunun amacı, mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı anlaşma, karar ve uygulamaları ve piyasaya hâkim olan teşebbüslerin bu hakimiyetlerini kötüye kullanmalarını önlemek, bunun için gerekli düzenleme ve denetlemeleri yaparak rekabetin korunmasını sağlamaktır.*”

4054 Sayılı Kanun'un 20'nci maddesine göre mal ve hizmet piyasalarının serbest ve sağlıklı bir rekabet ortamı içinde teşekkülünün ve gelişmesinin temini ile bu Kanunun uygulanmasını gözetmek ve Kanunun kendisine verdiği görevleri yerine getirmek üzere de 13 Aralık 1994 yılında Rekabet Kurumu kurulmuştur.

Rekabet kelimesi sözlükte, “aynı amacı güden kişiler arasındaki çekişme, yarışma, yarış” anlamlarına gelir. Rekabet etmek de “yarışmak” demektir.⁴ Mezkûr kanunun 3'üncü maddesinde ticari anlamda rekabet; “Mal ve hizmet piyasalarındaki teşebbüsler arasında özgürce ekonomik kararlar verilebilmesini sağlayan yarış” olarak tanımlanmıştır. Rekabet Kurumu ise bu kavramı, “Bir piyasada satıcıların daha fazla müşteri edinerek mal ve hizmet satışlarını, dolayısıyla da kârlarını artırmak için giriştikleri yarış” şeklinde tarif etmiştir.⁵

İktisat ilminde ve ticarete önemli bir kavram olan rekabetin kanun, ahlak ve iyi niyet ölçüleri içinde kaldıkça yararlı olduğu ve korunması gerektiği; zira aynı kulvarda koşan kimselerin diğerlerinden daha iyi ve daha üstün olmak için çaba sarfetmesinin niteliğin yükselmesi sonucunu doğuracağı belirtilmiştir.⁶ Rekabetin ticari bu önemine binaen rekabeti ortadan kaldıran tekelleşme ve kartelleşmeye ya da haksız rekabete izin verilmemiştir. Bu nedenle 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un yanı sıra 14/02/2011'de yürürlüğe giren 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 54-63'üncü maddelerinde de haksız rekabete ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. Bu Kanunun 54'üncü maddesinde haksız rekabete ilişkin: “*Rakipler arasında veya tedarik edenlerle müşteriler arasındaki ilişkileri etkileyen aldatıcı veya dürüstlük kuralına aykırı davranışlar ile ticari uygulamalar haksız ve hukuka aykırıdır*” denilerek onun haksız ve hukuka aykırı olduğu açıkça belirtilmiş olmasının yanı sıra bir nevi haksız rekabetin de tanımı yapılmış; devamındaki maddede ise başlıca haksız rekabet halleri zikredilmiştir. Türk Borçlar Kanunu'nun 57'nci maddesinde de haksız rekabete şu şekilde yer verilmiştir: “*Gerçek olmayan haberlerin yayılması veya bu tür ilanların yapılması ya da dürüstlük kurallarına aykırı diğer davranışlarda bulunulması yüzünden müşterileri azalan veya onları kaybetme tehlikesiyle karşılaşan kişi, bu davranışlara son verilmesini ve kusurun varlığı hâlinde zararının giderilmesini isteyebilir.*” Ayrıca rekabet konusunda 14/06/1989 tarihinde İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında 3577 Sayılı Kanun çıkarılmıştır.

⁴ Şükrü Halûk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2019), 1971.

⁵ Rekabet Kurumu, *Tüketiciler İçin Rekabet Hukuku* (Ankara: Eğitim ve Rekabet Savunuculuğu Dairesi, 2016), 1.

⁶ Çetiner vd., *Ticaret Hukuku*, 113. Ayrıca bk. Hüsnü Erkan, “Piyasa Ekonomisine Fonksiyonel İşlerlik Kazandırmak Açısından Rekabet Teorisi ve Politikası”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3/1-2 (31 Aralık 1895), 186-191.

Ülkemizin tanınmış ekonomistlerinden Hüsnü Erkan'ın rekabet hakkındaki değerlendirmeleri şöyledir: "Rekabet, piyasa ekonomisinin bir ekonomik sistem olmasını sağlayan temel ilkedir. Rekabet ancak piyasa ekonomisi ile birlikte bir varlığa sahiptir ve piyasa ekonomisinin işlerliği, rekabet sürecinin varlığına bağlıdır. Bu nedenle piyasa ekonomisi rekabet ekonomisi olarak yorumlanmaktadır. Rekabetin bulunmadığı bir piyasa ekonomisinde, toplumsal ve bireysel ekonomik refahın optimumlaştırılması mümkün değildir."⁷ Erkan'a göre piyasa ekonomisinde rekabetin ön koşulları; "1. Rekabet düzenini oluşturan şekil-yasal düzenlemeler 2. Rekabetin işlerliğini sağlayan motivasyon ve uyarı unsurları 3. Rekabete uygun piyasa yapılarının bulunması (yani piyasa yapılarının yeni girişlere sürekli açık tutulması) olmak üzere üç ana grupta toplanabilir."⁸

Erkan'ın ifadesi ile, klasik ekonomik görüşte rekabet ekonomik sistem ve düzenin temel ilkesidir.⁹ Bununla birlikte gerçek dünyada piyasalarda tam rekabetin değil aksak rekabetin hâkim olduğu, bundan dolayı gerçek dünyada piyasaların, "aksak rekabet piyasaları" şeklinde isimlendirildiği belirtilmelidir.¹⁰

Günümüz hukukunda rekabet genel olarak ve ana hatları ile bu şekildedir. İslam hukuku açısından da rekabeti; İslam ticaret hukukunda rekabet ve rekabetin oluşması için alınan tedbirler başlığı altında arz etmemiz mümkündür.

2. İslam Ticaret Hukukunda Rekabet

Günümüzde özel hukukun alt dalları olarak karşımıza çıkan borçlar hukuku ve ticaret hukuku İslam hukukunda, tamamıyla muamelât kapsamında ve muamelâtın alt başlıkları halinde ele alınmıştır. Ancak modern dönemde her bir alanla ilgili ticari iş ve işlemleri İslam hukuku perspektifinden ele alan ve modern hukukla mukayese eden akademik düzeyde müstakil çalışmalar yapılmış ve yapılmaktadır.

Rekabet özelinde konuya baktığımızda; klasik fıkıh kitaplarında rekabet veya *münâfese* ya da başka bir kavramın günümüz ticaret hukukunda yerleşik olan anlamı ile ele alındığına dair herhangi bir bilgi tarafımızdan tespit edilememiştir. Fıkıh külliyatında rekabetin tanımı, rekabetle ilgili hükümler ve buna dair örnekler somut olarak ele alınmış değildir. Ancak bu, İslam hukukunda ticari faaliyetlerde rekabetin olmadığı veya yasaklandığı gibi bir anlama gelmemektedir. Zira İslam hukukunun ticaretle ilgili uygulamaları, genel ilkeleri, bazı yasakları ve birtakım örnekler dikkatle incelendiğinde esasında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatından itibaren İslam ticaret hukukunda rekabetin varlığı ve rekabetin olumsuz yönde etkilenmemesi için bazı tedbirlerin alındığı görülecektir. Nitekim Döndüren'in de belirttiği üzere, Hz. Peygamber (s.a.s.) piyasa fiyatlarını dondurmama, narh koymama, esnafı İslami ölçüler içerisinde alışverişlerinde serbest bırakma gibi yollarla ticarete serbest rekabet ilkesini yerleştirmek istemiştir.¹¹

⁷ Erkan, "Rekabet Teorisi ve Politikası", 187. Ayrıca bk. Nazim Öztürk - Yüksel Bayraktar, "Aksak Rekabetin Önlenmesinde Devletin Rolü", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 4/2 (01 Haziran 2009), 77.

⁸ Erkan, "Rekabet Teorisi ve Politikası", 189-190.

⁹ Erkan, "Rekabet Teorisi ve Politikası", 191.

¹⁰ Öztürk - Bayraktar, "Aksak Rekabetin Önlenmesinde Devletin Rolü", 75.

¹¹ Hamdi Döndüren, "İslam Hukukuna Göre Akdin Feshinden Doğan Tazminat Rekabet Reklam Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi", *1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, ed. Mehmet Bayyığıt, (Konya: Kombad Yayınları 1997), 119.

Bu nedenle öncelikle İslam'ın ticaret anlayışının, ticaretle ilgili uygulamaların ve genel kriterlerin yani İslam'ın ticaret konusundaki temel parametrelerinin bilinmesi rekabetin İslam ticaret hukukundaki yerini tespit etmek için önem arz etmektedir. Bundan dolayı ilk önce ana hatları ile bu parametrelerden bahsedilecek, daha sonra da İslam ticaret hukukuna göre rekabetin tanımı verilecektir.

2.1. İslam Ticaret Anlayışının Temel Parametreleri

Hayatın ve insan davranışlarının bir parçasını teşkil eden ticari faaliyetlerin toplum ve devlet için hayati bir öneme sahip olduğu herkes tarafından müsellem olan bir hakikattir. Buna binaen İslam dini ticari faaliyetler için birtakım kurallar belirlemiştir. Bardakoğlu'nun ifadesi ile dinin ana kaynaklarında ticari faaliyetlere yön veren birçok esas yer almış, İslam toplumunda başlangıçtan itibaren ticari hayat, belli ilkeler istikametinde oluşmuş ve neticede Müslüman topluma özgü ticari bir anlayış teşekkül etmiştir.¹² Bunları bir bütün olarak dikkate alan Bardakoğlu, İslam'a göre ekonominin ve ticaretin temel parametrelerini genel olarak şu şekilde izah etmiştir:¹³

1. İslam, insanın tüm davranışları için genel bir bilinç oluşturmaya öncelik verir. İnsanın ticari faaliyetleri de bundan istisna edilmiş değildir. Bu nedenle maddi ihtiyaçları meşru zeminde karşılamak için kurallar konulmuş ama insan salt ekonomik bir varlık olarak kabul edilmemiştir. İslam'a göre hayat, dünya hayatından ibaret olmadığı gibi maddî doyum da dünya hayatının aslî amaçlarından değildir.¹⁴

2. İnsan dünyaya Allah'ın donattığı yetkiyle iyilik ve güzelliği hâkim kılmak için gönderilmiş ve Allah'a ibadet için yaratılmıştır. Allah, inananların ve salih ameller yapanların yeryüzüne hâkim olacağını vadedmiştir.¹⁵ İlahi iradeye uygun düştüğü sürece insanın yaptığı her davranış ibadet değerindedir. Ayrıca kişinin kendisini daima Allah'ın huzurunda hissetmesi ve yaptığı tüm davranışlardan hesaba çekileceğine inanması tüm davranışlarında ahlaki ve samimi olmasını gerekli kılar. Bu nedenle İslam'da çalışmak, kazanmak, topluma faydalı bir birey olmak, adaletli olmak, mal mülk edinmek ve dünya nimetlerinden faydalanmak teşvik edilmiş; insanın, ancak çalışması kadar karşılık göreceği

¹² Ali Bardakoğlu, "İslâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 23/20. İnsanın dini hayatı gibi dünyevî hayatını da düzenleyen ilim, iman ve salih amel dini olan İslam'ın, insanların ihtiyaçlarını karşılamada izleyeceği yolu, yöntemleri ve uygulamaları yani teori ve pratiği içeren bir düzeni de ihdas ettiğini belirten Mehmet Yüce, bu sisteme İslâm ekonomik sistemi adını verir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Yüce, "İslâm Ekonomisinde Temel İlkeler", *İlahiyat Akademi Dergisi* 13 (2021), 65.

¹³ Bardakoğlu, "İslâm", 23/20-21. İslam'ın ticaret anlayışı, ticaretle ilgili temel kriterler ve parametreler başka çalışmalarda farklı açılardan ele alınmıştır. Detaylı bilgi için bk. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1993), 357-360; M. Cevat Akşit, *İslâm'da Ticaret Prensipleri* (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2012), 35-115; Saffet Köse, *İslâm İş ve Ticaret Ahlâkı* (İstanbul: İGİAD, 2012), 21-158.; Hüsameddin Affâne, *Fıkhi ve Ahlâki Yönleriyle İslâm'da Ticaret*, çev. Servet Bayındır (İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2012), 61-85; Yüce, "İslâm Ekonomisinde Temel İlkeler", 70-90. Mehmet Yüce İslam'da ekonominin ana ilkelerinin insan hakkı üzerinde tesis edildiğini; bu ilkelerin de siyasî ve ekonomik bağımsızlığın sağlanması, israfın önüne geçilmesi, mülkiyet hakkının yaygınlaştırılması, sosyal adaletin sağlanması ve refahın artırılması şeklinde özetlenebileceğini belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Yüce, "İslâm Ekonomisinde Temel İlkeler", 69.

¹⁴ Örneğin bk. Âl-i İmrân 3/196-198; et-Tevbe 9/55; el-İsrâ, 17/18-20; el-Câsiye 45/24; el-Mü'minûn 23/37.

¹⁵ Ayetler için bk. el-Hicr 15/99; en-Nûr 24/55; el-Enbiyâ 21/105; ez-Zâriyât 51/56;

vurgulanmıştır.¹⁶ Buna mukabil dünyadan tamamen yüz çevirmek, başkalarına yük olmak, dilencilik yapmak, haksızlık ve miskinlik kınanmış ve yasaklanmıştır.

3. İslam'a göre mülkün gerçek sahibi ve rızık veren Allah'tır.¹⁷ Bundan dolayı cimrilik yapmak, bencillik ve açgözlülük günah; fedakârlık ve diğerkâmlık ibadet telakki edilmiştir.¹⁸ İnsandaki cimrilik ve açgözlülük gibi kötü hasletleri törpüleyen, fedakârlık ve yardımseverlik gibi iyi hasletleri besleyen zekât, sadaka ve infak İslam'da temel ibadetlerden sayılmıştır. Bu hakikat dikkate alındığında iktisatçı ve mali hukuk uzmanı Yüce'nin, "liberal ekonomik sistem bencil-homo ekonomik, çıkarını önde tutan hodgam bireyi öncülerken, İslam ekonomisi bencil olmayan, toplumun menfaatini kendi menfaatinin önünde gören, diğerkâm ve faziletli bireyi ön plana çıkarır" şeklindeki değerlendirmelerine katılmamak mümkün değildir.¹⁹

4. İnsanlar farklı donanımda, güç ve kabiliyette yaratılmışlardır. Bu farklılık sosyal hayattaki iş bölümünün ve ticari hareketliliğin temeli olup fertler arasında bir üstünlük vesilesi değildir. Zira Allah katında üstünlük vesilesi olan unsurlar iman, takva ve salih amellerdir.²⁰ Bu farklılıkla birlikte İslam'da mülkiyet hakkının korunması dinin beş temel esasında biridir²¹ ve bu aynı zamanda meşru müdafaa sebebi görülüp malı uğrunda öldürülen kişi şehit kabul edilmiştir.²² Özel mülkiyet hakkı korunmuş olmakla birlikte zenginliğin toplumda dengeli dağılımı da dikkate alınmış;²³ zekât, sadaka, infak, yardımlaşma, nafaka, âkile sistemi, şüf'a hakkı, malî kefaretlar gibi düzenlemelerle sosyal adaletin tesisi hedeflenmiştir.

5. Ticaretin yapılması, âtıl ve sahihsiz toprakların işlenmesi, doğal zenginliklerin işletilmesi teşvik edilmiş, üretime ve kalkınmaya önem verilmiştir. Karşılıklı rızaya dayalı serbest piyasa anlayışı benimsenmiş, malların haksız yere alınması yasaklanmıştır.²⁴ Ticarete haksızlığın önlenmesi, serbest piyasanın ve kamu düzenini bozulmaması için birtakım tedbirler alınmıştır. Bu kapsamda karaborsacılık ve tekellilik yasaklanmış, fiyatlara müdahale edilmemiş, akitlerde gabn/aldatma, garar/belirsizlik, faiz gibi unsurlar yasaklanmıştır. Bu ve benzeri uygulamalar esasında hem üreticinin hem de tüketicinin haklarını korumak için zamanın şartlarına göre gerekli tedbirlerin alındığını göstermektedir.²⁵

¹⁶ Ayetler için bk. el-Kasas 28/77; en-Necm 53/39-40; el-Cumu'a 62/10;

¹⁷ Ayetler için bk. el-En'âm 6/151; Hüd 11/6; el-Feth 48/14; el-Mülk 67/1. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, 358; Köse, *İslâm İş ve Ticaret Ahlâkı*, 39-42.

¹⁸ Ayetler için bk. el-Bakara 2/274; el-Haşr 59/9

¹⁹ Yüce, "İslâm Ekonomisinde Temel İlkeler", 67.

²⁰ Ayetler için bk. ez-Zuhruf 43/32; el-Hucrât 49/13; el-Mülk 67/1

²¹ Zaruriyyât-ı hamse olarak bilinen bu beş temel esas hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'aşî (Beirut: Dâru'n-Nefâis, 1432/2011), 1/477-479; Şâtübî, *el-Muvâfakât*, thk. Abdullâh Derâz (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2004), 738-739; İbrahim Kâfi Dönmez, "Maslahat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 28/82-83.

²² İlgili hadisler için bk. Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (Riyad: Dâru's-Selâm, 1419/1999), "Mezâlim", 33 (2480); Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beirut: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, ts.), "İmân" 62 (225).

²³ Bilgi için bk. el-Haşr 59/7

²⁴ Bilgi için bk. en-Nisâ 4/29.

²⁵ Bardakoğlu'nun söylediği gibi İslam'ın ticaret anlayışı, ticari işlemlerde zamanın şartlarına göre gerekli tedbirlerin alınmasına elverişlidir. Nitekim Yüce'nin şu tespiti de bunu teyit etmektedir: "İslâm hukuk sistemi

Bunların dışında; “dine dayalı olması, faizsiz bir sistemin hâkim olması, canlı ve gelişmeye açık olması, ahlakla bütünleşmiş olması, çift yönlü bir yaptırıma sahip olması” gibi hususlar da İslam ticaret anlayışının temel parametreleri olarak zikredilmektedir.²⁶

2.2. İslam Ticaret Hukukuna Göre Rekabetin Tanımı

Rekabetin Sözlük Anlamı

Rekabet kelimesi aslen Arapça olmakla birlikte modern Arapçada rekabet anlamında *münâfese* (المنافسة) kelimesi kullanılmaktadır.²⁷ Türkçede kullandığımız rekabet kelimesi ise Arapçada “mürakebe etmek, gözetlemek, beklemek, korumak, incelemek, denetlemek” gibi anlamlara gelen *rakabe* (رق-ب/الرقابة) kökünden türemektedir. İktisat ilminde de “hükümetin veya merkez bankasının döviz kurlarına müdahalesi” anlamında *rakâbetü's-sarf* tabiri kullanılmaktadır.²⁸ Ancak Şemseddin Sâmî'nin (öl. 1904) *rekabet* (رقابت) kelimesini “İş ve sanatta veya ilim ve hünerde emsaline tefavvuk etmek ve onlara rağmen kazanmak gayreti” şeklinde izah edip bunu “fabrikalar beynindeki rekabetten müşteriler istifade eder” cümlesi ile örneklendirmesinden;²⁹ diğer taraftan *münâfese* kelimesini de “birbirine karşı nefsanîyet gösterip haset ve rekabet etme” şeklindeki açıklamasından³⁰ İslam hukukunun tatbik edildiği Osmanlı Devleti'nde rekabet kelimesinin günümüzdeki anlamı ile kullanıldığını ve günümüz hukukuna da Osmanlıcadan geçtiğini söylememiz mümkündür.

Türkçedeki rekabet anlamında Arapçada kullanılan *münâfese* kelimesi *nefese* (ن-ف-س) kökünden türeyen ve “bir şeyde mübalağa edip onu terviç etmek, bir kimseyi, ona zarar vermeden geçmek” gibi anlamlara gelen *nâfese* (نافس) fiilinin mastarı olarak sözlükte, *tenâfîs* (التنافس) kelimesi ile aynı anlamda olmak üzere, “Bir kişi ile iyilikte yarışmak, bir grubun birbirlerine zarar vermeksizin yarış yapmaları” anlamlarına gelir.³¹ Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Mutaffîfın suresinde cennet nimetleri ve cennetlikler zikredildikten sonra bu nimetleri elde etmek isteyenlerin birbirleri ile yarışmaları tavsiye edilirken zikredilen

gibi, İslâm ekonomik sistemi de esnek bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle, İslâm ekonomisinde usul, vahiyden kaynaklanan ilkelere dayanmakla birlikte, uygulamalar zamana ve mekâna göre değişebilmektedir. Bu da İslâm ekonomisinin, ekonomik gelişmelere bağlı olarak içtihat yoluyla gelişebileceği anlamına gelmektedir.” Bk. Yüce, “İslâm Ekonomisinde Temel İlkeler”, 69. Arıca bk. Abdurrahman Haçkalı, “İslâm Hukuku Açısından Akit Serbestisi Prensibi”, *Dini Araştırmalar* 5/13 (01 Haziran 2002), 121-124.

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Paçacı, *İslâm Ticaret Hukuku*, 42-52.

²⁷ Örneğin bk. İbrâhîm Mustafâ vd., *el-Mu'cemü'l-vasît* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), 2/940; Ahmed Ebû Hâke, *Mu'cemu'n-nefâis el-vasît* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1428/2007), 1264.

²⁸ Mustafâ vd., *el-Mu'cemü'l-vasît*, 1/363. Bu kelimeyi izah ederken Erdoğan'ın kelimeyi ركبۃ şeklinde yazmasının (bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* [İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010], 477) kelimenin kökenine uygun olmadığını belirtmemiz gerekir. Bu yazım, kelimenin Osmanlıca kullanımı ile de örtüşmemektedir. Nitekim yukarıda metinde bir sonraki cümlede ifade edildiği üzere *Kâmûs-ı Türkî*'de kelime *kâf* harfi ve *tâ-i mabsûta* ile "رقابت" şeklinde yazılmıştır.

²⁹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Dersâdet, 1317/1990), 668.

³⁰ Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, 1409.

³¹ Fîzurâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1432), 1304; Mustafâ vd., *el-Mu'cemü'l-vasît*, 2/940.

mütenâfis kelimesi bu anlamda kullanılmıştır.³² Ancak modern iktisat literatüründe rekabet anlamında yaygın olarak *el-münâfese*t-ticâriyye (المنافسة التجارية) tabirinin kullanıldığını ve akademik çalışmalarda da bu kullanımın tercih edildiğini vurgulamamız gerekir.

Rekabetin Terim Anlamı

Daha önce de ifade edildiği üzere, ticaret hukukunu çeşitli yönlerden ele alan klasik fıkıhta rekabetin ayrı bir tanımı yapılmadığı gibi bu konu müstakil olarak ele alınmış da değildir. Ancak modern dönemde İslam ticaret hukuku özelinde yapılan çalışmalarda rekabet konusuna ayrıntılı olarak temas edildiği ve hatta, sınırlı sayıda da olsa, bununla ilgili müstakil çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

İslam ticaret hukuku özelinde yapılan bazı çalışmalarda rekabet; “Her türlü iktisadi faaliyette bulunan kişilerin serbestçe mal, hizmet, ürün veya sermayenin arz veya talebini yükseltmek için birbirleriyle yarışması”,³³ “Başkasının kâr ve menfaatini önleyip kendi kâr ve meramını elde etmeye çalışma”,³⁴ “En yüksek düzeyde kâr elde etmek amacıyla birbirinden bağımsız hareket eden çok sayıda üretici ve tüketiciyi bünyesinde barındıran iktisadi sistem”,³⁵ “Ticaretin gelişmesine katkı sağlayacak şekilde, sunulan ürünlere ve hizmetlere olabildiğince rağbeti artırmak ve müşterileri çekmek için tüccar arasında meydana gelen yarış”,³⁶ “Aralarında üretici, tüketicisi ve toplumun da yer aldığı birçok tarafın menfaatini içeren, dini ve ahlaki ilkelere dayanan ve çalışma hayatında sürekliliğin sağlanması, kesinti ve tembelliğin olmaması için gerekli olan nezih ve faydalı bir yarış”³⁷ şeklinde tarif edilmiştir.

Bu tanımlar genel olarak rekabetin ticari bir yarış olduğu hususunda birleşmektedir. Ancak tanımlar İslam hukuku açısından değerlendirildiğinde içlerinde İslam’ın ticari hukuk anlayışına en uygun olanın sonuncu yani rekabeti, “Aralarında üretici, tüketicisi ve toplumun da yer aldığı birçok tarafın menfaatini içeren, dini ve ahlaki ilkelere dayanan ve çalışma hayatında sürekliliğin sağlanması, kesinti ve tembelliğin olmaması için gerekli olan nezih ve faydalı bir yarış” olarak niteleyen tanımın olduğunu söyleyebiliriz. Zira bu tanımda rekabetin dini ve ahlaki ilkelere uygun olarak yapılmasına (تقوم على جملة من الأخلاق والمبادئ الشرعية), rekabetin nezih ve faydalı olmasına (شريطة مفيدة ذات جدوى), ticaret yapan

³² el-Mutaffifin, 83/22-26. Ayet-i kerimede zikredilen *mütenâfis/tenâfis* kelimesine yarışmanın yanı sıra imrenmek/gıpta etmek, imrenip yarışmak gibi anlamlar da verilmiştir. Bk. Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (Eser Neşriyat, 1979), 8/5663; Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 5/578. Buna göre *tenâfis* ve *münâfese* kelimeleri yarışmak anlamına geldiği gibi gıpta etmek anlamına da gelmektedir. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*’nde de *münâfese*, gıpta kelimesi kapsamında ele alınmıştır. Bk. Hüsametdin Erdem, “Gıpta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 14/50.

³³ Paçacı, *İslâm Ticaret Hukuku*, 179.

³⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 477.

³⁵ Hasen Teysir Şammût, “Ahlâkiyyâtü’l-münâfese’i-t-ticâriyye fi’ş-şer’iati’l-İslâmiyye”, *International Journal of Business, Economics and Law* 9/5 (2016), 20.

³⁶ Şammût, “Ahlâkiyyâtü’l-münâfese’i-t-ticâriyye”, 20.

³⁷ Zerzâr el-Ayyâşi, “Zavâbitü’l-münâfese’i-t-ticâriyye fi’ş-şer’iati’l-İslâmiyye”, *Mecelletü Beyti’l-Meşvere* 1/2 (2015), 62. Ayrıca bk. Emel Ahmed Mahmûd, *el-Münâfese’i-t-ticâriyye fi’l-fikhi’l-İslâmi ve eseruhâ ale’s-sûk* (Nablus: Câmi’â en-Necâhu’l-Vataniyye, Ma’hedü’l-’Ulûmi’l-İctimâiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 11.

ذات مصلحة لأطراف كثيرة بما فيها العاملين والزبائن) (والمجتمع)، ticarete sürekliliği sağlayacak, kesintiyi ve tembelliği önleyecek mahiyette olmasına (لا بد منها من أجل العمل الدؤوب وعدم التراخي والكسل) vurgu yapılmaktadır. Vurgu yapılan bu özelliklerin her biri İslam'ın ticaret anlayışı ile örtüşmektedir. Diğer tanımlar ise bu açıdan değerlendirildiğinde bunların; İslam ticaret hukukunda yasak olan ticaret şekillerini de kapsamaması, tek tarafın menfaatini ön plana çıkarıp diğer tarafların çıkarını göz ardı etmesi, dini ve ahlaki ilkeleri kapsam dışı bırakması gibi nedenlerle İslam ticaret hukuku ile tam olarak örtüşmediğini ifade edebiliriz. Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un 3'üncü maddesinde yer alan ve Rekabet Kurumu tarafından yapılan tanımlar, her ne kadar haksız rekabetin de olduğu tüm rekabet şekillerini içermesi yönüyle daha kapsamlı olsa da İslam ticaret hukuku açısından baktığımızda bunlar için de benzer değerlendirmeleri yapabiliriz.

Ancak tercihini yaptığımız tanım, biraz uzun ve kapsamının diğerlerine nazaran daha dar olması itibarıyla eleştirilebilir. Bu olumsuz yönü de dikkate alarak rekabeti, İslam ticaret hukukuna uygun, kapsamlı ve kısaca şöyle tarif edebiliriz: "Rekabet, daha fazla kâr elde etmek amacıyla, dini kriterlere uygun olarak yapılan ve ekonominin gelişmesine katkı sağlayan mal ve hizmet piyasasındaki ticari yarışır." Rekabetin dini kriterlere aykırı olarak ve ekonominin ya da rakibin zarar göreceği şekilde yapılması durumunda da haksız rekabet (*el-Münâfese gayru'l-meşrû'a/el-Münâfese gayru's-şer'iyye*) söz konusu olacaktır.

Rekabeti kısa, öz ve kapsamlı olarak bu şekilde tanımladıktan sonra İslam ticaret hukukunda rekabet ortamının oluşması için alınan tedbirlere geçebiliriz.

3. Rekabet Ortamını Oluşturmak İçin Alınan Tedbirlere

Daha önce ifade edildiği üzere rekabet, ürün fiyatının karşılıklı rızaya göre belirlendiği, üretimin ihtiyaca ve talebe bağlı olarak yapıldığı serbest piyasa ekonomisine dayanmaktadır. Piyasa ekonomisi varsa rekabet de vardır veya başka bir tabirle rekabetin olduğu yerde piyasa ekonomisi söz konusudur.³⁸

Bu açıdan bakıldığında İslam ticaret hukukunda serbest rekabet esasına dayalı serbest piyasa ekonomisinin esas alındığı görülmektedir. İslam ticaret hukuku alanında çalışmalar yapan Döndüren ve Paçacı'ya göre İslam'da serbest pazar ekonomisi geçerlidir ve piyasaya müdahale edilmemesi bir kuraldır.³⁹ Özel sermaye, topluma zararlı olduğu için yasaklanan veya kısıtlanan içki, domuz, haşhaş, esrar, kokain gibi sayılı birkaç madde dışında, serbest bir şekilde yatırım yapabilmektedir.⁴⁰ Dolayısıyla İslam ticaret hukukunda asıl olan

³⁸ Bu bağlamda Sezgin; "bir piyasada rekabetin olabilmesi için ilk kuralın, piyasaya girişi ve çıkışların devletçe engellenmemesi, ikincisi kuralın ise sözleşme hürriyetinin varlığı yani gönüllü mübadelelere rıza gösterilmesi" şeklinde iki temel kuraldan bahseder. Ona göre "rekabetin varlığı, mülkiyet haklarının devredilebilir olması ve katı bütçe sınırı" gibi unsurlar piyasa ekonomisini disiplin altına alan unsurlardır. Detaylı bilgi için bk. Şennur Sezgin, "Piyasa Ekonomisinin Şartları ve Özelleştirme", *Akademik İncelemeler Dergisi* 5/2 (12 Ağustos 2014), 162.

³⁹ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmi*, 359; Döndüren, "İslâm Ekonomisinde Rekabet", 119; Paçacı, *İslâm Ticaret Hukuku*, 178. Ayrıca bk. Vehbe Zühayfî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, ts.), 7/5018; Hamit Kamer, *İslam Hukuku'na Göre Yıkıcı Fiyat Uygulaması ve İlgili Hükümler* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 36.

⁴⁰ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmi*, 358. İslam'da genel olarak yenilmesi veya içilmesi haram olan maddelerin satılması ve ticaretinin yapılması da yasaktır. Hadisler için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, thk. Şuayb Arnâvût

serbestlik ve özgürlük ilkesidir. Ancak bu, insan veya toplum için zararlı olan sınırlı sayıdaki işlem yasağı ve başkasına ait hakların ihlal edilmemesi ile kayıtlıdır.⁴¹ Nitekim İslam iktisadî anlayışının insanların ekonomik alanda özgür olmasına izin verdiğini ancak bu özgürlüğün İslam ahlâkı ve manevî ilkeleriyle çelişmemesi gerektiğini belirten Yüce, bireysel çıkarların, İslam toplumunun maddî ve manevî çıkarlarıyla çatışmadığı veya başkalarının haklarını ihlal etmediği sürece serbest bırakıldığı ve böylece İslam ekonomisinin bireysel özgürlüğü, bireysel sorumlulukla entegre ettiğini söylemiş; İslam ekonomisinde kapitalist sistemdeki, “bırakınız, yapsınlar!” anlayışı yerine “İslam’ın ilkeleri ve toplumun menfaatiyle bağdaşıyorsa yapsın!” anlayışının yer aldığını vurgulamıştır.⁴²

İslam ticaret hukukunda ticari faaliyetlerde serbest piyasa ekonomisi benimsenmiş olunca piyasa ekonomisinin ihlal edilmemesi, rekabetin sağlanabilmesi, ticari özgürlüğün başkalarının ve toplumun zararına neden olacak biçimde sınırsız ve ölçsüz bir şekilde kullanılmaması için birtakım tedbirlerin alınması da kaçınılmaz olacaktır. İşte bu kapsamda alınan bazı tedbirler şunlardır:⁴³

3.1. Üretimin ve Ticaretin Teşvik Edilmesi

Özel mülkiyet ve girişimcinin varlığı piyasa ekonomisinin temel koşullarındandır. Bu nedenle özel mülkiyet olmadan piyasa ekonomisinin; piyasa ekonomisi olmadan da girişimcinin olmayacağı günümüz piyasa ekonomi anlayışında kural haline gelmiştir.⁴⁴

Özel mülkiyeti kabul etmenin ötesinde bunu, *zarûret-i hamse* kapsamında korunması zorunlu beş temel esastan biri olarak gören İslam, piyasa ekonomisinin oluşumuna önem vermiş, piyasa ekonomisinin gelişimi için üretimi ve ticareti teşvik etmiştir. Örneğin cuma namazı vaktinde ticari faaliyetleri yasaklayan ayetin devamında namazdan sonra insanların dağılıp Allah’ın lütfundan nasiplerini aramaları tavsiye edilmiş;⁴⁵ ürününden insanların, hayvanların veya kuşların yediği ağaç ve ekin gibi herhangi bir şey ekip diken kişinin yenilen her bir ürün karşılığında sadaka sevabını alacağı müjdelenmiş,⁴⁶ en hayırlı ve Allah katında en güzel olan yiyeceğin el emeği ile üretilen ürün olduğu söylenmiş;⁴⁷ dürüst bir tüccarın kıyamet gününde peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle birlikte olacağı haber verilmiştir.⁴⁸

ve diğerleri (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001), 31/291 (No. 18960); Müslim, “Müsâkât”, 12 (No. 1579); Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavût (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1416/2004), 3/388 (No. 2815); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd (Beyrut: Dâru lhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1403/1983), 12/200 (No. 12887).

⁴¹ Yüce, İslâmî ekonomik faaliyetlerde sınırsız bir özgürlüğün değil, sınırları belirlenmiş bir özgürlük anlayışının olduğunu söyler; bu sınırların İslâm hukuku, insan hakları ve toplumun menfaati olduğunu belirtir. Ayrıntılı bilgi için bk. Yüce, “İslâm Ekonomisinde Temel İlkeler”, 82.

⁴² Yüce, “İslâm Ekonomisinde Temel İlkeler”, 82.

⁴³ Bu konuda ayrıca bk. Döndüren, “İslâm Ekonomisinde Rekabet”, 119-124; M. Cevat Akşit, *Modern Ticaret Hukuku ve İslâm Hukukunda Haksız Rekabet* (İstanbul: Gümmüşev Yayıncılık, 2011), 34-52; Paçacı, *İslâm Ticaret Hukuku*, 182-199.

⁴⁴ Sezgin, “Piyasa Ekonomisinin Şartları ve Özelleştirme”, 161, 163.

⁴⁵ Ayet için bk. el-Cumu’a 62/9-10.

⁴⁶ Buhârî, “el-Hars ve l-Müzâraa”, 41 (No. 2320); Müslim, “Müsâkât”, 2 (No. 1552).

⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/418 (No. 17181); Buhârî, “Buyû”, 15 (No. 2072).

⁴⁸ Tirmizî, *el-Câmiu’s-sahîh*, thk. Beşşâr Avvâd (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1419/1998), “Buyû”, 4 (No. 1209); Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Suudi Arabistan: Dâru’l-Muğni, 1412/2000), “Buyû”, 8 (No. 2581).

Bu ayet ve hadislerin yanı sıra Hz. Peygamber'in Medine-i Münevvere'ye hicret ettikten sonra ilk icraatlardan biri olarak burada Medine çarşısını faaliyete geçirmesi de ticarete verilen önemi göstermektedir. Kısa zamanda ensarla muhacirin tecrübelerinin birleştirilmesi ile işleyişi konusunda güçlü bir geleneğe sahip olan Medine çarşısı, Hz. Ömer zamanında daha kurumsal bir yapıya kavuşmuştur.⁴⁹

Hız. Ömer'in, ziraatı ve hayvancılığı ticarete tercih ederek piyasayı ihmal eden Müslümanlara, "pazardan ve piyasadan çekilip ticareti terk ederseniz erkekleriniz onların erkeklerine, kadınlarınız da onların kadınlarına muhtaç olur" diyerek Müslümanları ticarete yönlendirmesi de bu bağlamda zikredilmesi gereken önemli örneklerden biridir.⁵⁰

3.2. Karaborsacılığın Yasaklanması

İslam'da piyasa ekonomisinin gelişmesi için bir taraftan üretim ve ticaret teşvik edilirken diğer taraftan ticareti sekteye uğratacak, serbest piyasa ekonomisine zarar verecek ticari faaliyetler de yasaklanmıştır. Yasaklanan bu ticari faaliyetlerden biri de fıkıh kitaplarında ihtikâr kelimesi ile ifade edilen ve "ticaret malını, pahalılaştırması gayesiyle istifleyip piyasaya arzını geciktirmek" şeklinde tarif edilen stokçuluk yani karaborsacılıktır. Karaborsacılık yapan kişiye muhtekir denir.⁵¹

Fıkıhi doktrinde hukuki niteliği, unsuru, şartları ve hangi malların ihtikâr kapsamında değerlendirileceği gibi detaylarda farklı görüşler olsa da prensip olarak piyasa ekonomisine zarar veren ihtikârın yasak olduğunda fıkıh ekolleri arasında ittifak söz konusudur.⁵² Âlimlerin bu konudaki dayanağı, "Malını piyasaya arz eden kişi rızıklanmış, ihtikâr yapan kişi ise lanetlenmiştir";⁵³ "Kim Müslümanlara karşı yiyeceklerinde ihtikâr yaparsa Allah onu cüzzam ve iflas ile müptela kılar";⁵⁴ "İhtikâr yapan ancak hata eder"⁵⁵ gibi hadis-i şeriflerdir. Ayrıca Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin, hilafetleri zamanında ihtikâra izin vermeyip bu hususta hisbe teşkilatı aracılığıyla sıkı tedbirler almış olmaları da⁵⁶ âlimlerin dayanakları arasındadır.

İhtikâr ile hedeflenen piyasada darlık ve kıtlığa sebebiyet verip fiyatların sunî şekilde artmasını sağlayarak haksız kazanç elde etmek, başkalarının ihtiyaçlarını istismar ederek

Ayrıca benzer rivayetler için bk. Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye*, thk. Abdullah el-Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, ts.), 2/11-12.

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Nebi Bozkurt - Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Medine", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 28/310.

⁵⁰ Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye*, 2/18.

⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Kallek, "İhtikâr", 21/560.

⁵² Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-Müstasfâ fi şerhi'n-Nâfi'*, thk. Hasan Özer - Muhammed Çaba (İstanbul: İrşad Kitabevi, ts.), 2/523-524; İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyân ve't-tahsil*, thk. Muhammed Hacî vd (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1408/1988), 7/360-361; Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb* (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995), 2/64; İbn Kudâme, *el-Muğni*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1429/2008), 3/480-481.

⁵³ Abdürrezâk es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1982), 8/204 (No. 14893); Dârimî, "Buyû", 12 (No. 2586); İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavût vd. (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), "Ticârât", 6 (No. 2154).

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/284 (No. 135); İbn Mâce, "Ticârât", 6 (No. 2155).

⁵⁵ Müslim, "Müsâkât", 26 (No. 1605); Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavût ve Muhammed Kâmil Karabelli (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), "Buyû", 49 (No. 3447).

⁵⁶ Kallek, "İhtikâr", 21/562-563.

vurgunculuk yapmaktır.⁵⁷ Bu amaçla yapılan stokçuluğun da piyasa ekonomisine ve serbest rekabete zarar verdiği açıktır. Ancak piyasanın daralmasına ve fiyatların yükselmesine neden olmayacak stokçuluk, İslam ticaret hukukuna göre yasak kapsamında değildir.⁵⁸

3.3. Tekelciliğin Yasaklanması

Tekelcilik, karaborsacılık kapsamında değerlendirilse de aralarında içerik ve mahiyet itibarıyla fark vardır. Zira karaborsacılık tekelleşmekten daha geniş bir kapsama sahiptir ve karaborsacılığın bazı şekilleri tekelleşmeye yol açabilmektedir. Ama her karaborsacılık, tekelleşme olarak görülmemelidir. Fıkıhta karaborsacılık *ihtikâr*, tekelleşme ise *inhisâr* kavramları ile ifade edilmektedir.⁵⁹

Rekabetin; ekonomik güç dağılımının merkezileşmesini önlemesi, ekonomik gücü sınırlandırması ve kontrol altında tutması gibi fonksiyonları dikkate alındığında⁶⁰ ekonomik gücü bir merkezde toplama özelliğine sahip olan tekelleşmenin piyasa ekonomisine ve serbest rekabete zarar verdiği görülecektir. Nitekim Öztürk ve Bayraktar, piyasada söz sahibi olan büyük firmaların kartel, tröst, doğal tekel oluşturup mutlak maliyet avantajlarından yararlanmak ya da limit fiyat uygulamak suretiyle rekabeti engelleyebildiklerini söylemektedir.⁶¹ Onlara göre, “karteller, tröstler, doğal tekeller, mutlak maliyet avantajları ve limit fiyat uygulamaları” rekabet özgürlüğünü ortadan kaldıran durumlar olarak ele alınabilir.⁶²

Paçacı'nın da isabetle belirttiği gibi fikhin oluşum ve tedvin dönemlerinde günümüzdeki gibi bir tekelleşme anlayışından bahsetmek zordur. Ancak tekelleşmeye neden olabileceği için piyasa ekonomisine ve rekabete zarar verecek bazı ticari faaliyetlerin bizzat Hz. Peygamber tarafından yasaklandığı görülmektedir.⁶³ Bu bağlamda satıcının/üreticinin şehir dışında karşılanarak malı ondan almak ve piyasaya hâkim olarak malı daha yüksek fiyata satmak anlamına gelen *telakki'r-rukban/telakki'l-celeb* ile şehirlinin aracı rolü üstlenerek yani simsarlık yaparak köylü veya üretici adına satış yapmasını ifade eden *bey'u'l-hâzır li'l-bâdî* yasağı dikkat çekmektedir.⁶⁴ Nitekim Hz. Peygamber, “Pazara mal getirenleri

⁵⁷ Köse, *İslâm İş ve Ticaret Ahlâkı*, 94-95.

⁵⁸ Mergînânî, *el-Hidâye*, thk. Muhammed Tâmir (Kahire: Dâru's-Selâm, 1433/2012), 4/1501-1502. Ayrıntılı bilgi için bk. Köse, *İslâm İş ve Ticaret Ahlâkı*, 94; M. Zeki Uyanık, “İslam Hukukunda İhtikâr”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 452-455; Cemil Liv, “İslâm'ın İlk Dönemlerinde Piyasa İstikrarını Temin İçin Alınan Tedbirler”, *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/36 (30 Aralık 2019), 378-382.

⁵⁹ Kallek, “İhtikâr”, 21/560.

⁶⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Öztürk - Bayraktar, “Aksak Rekabetin Önlenmesinde Devletin Rolü”, 82.

⁶¹ Öztürk - Bayraktar, “Aksak Rekabetin Önlenmesinde Devletin Rolü”, 83.

⁶² Öztürk - Bayraktar, “Aksak Rekabetin Önlenmesinde Devletin Rolü”, 84. Kartel ve tröstte büyük firmaların, aralarında anlaşarak rekabeti kısıtlamaları söz konusudur. Ancak kartelde firmalar kendi hukuki ve örgütsel bağımsızlıklarını korurken tröstte firmalar tek çatı altında birleşerek hukuki ve örgütsel bağımsızlıklarını kaybetmiş olmaktadır. Kartelde anlaşma geçici iken tröstte süreklidir ve tröst neticesinde piyasayı denetim altına alan dev firmalar ortaya çıkar. Kartellerin merkezi Almanya, tröstlerin merkezi ise ABD'dir. Ayrıntılı bilgi için bk. Öztürk - Bayraktar, “Aksak Rekabetin Önlenmesinde Devletin Rolü”, 84-85.

⁶³ Paçacı, *İslâm Ticaret Hukuku*, 195.

⁶⁴ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/1501-1502; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, thk. Alî Muhammed Muavvaz (Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1425/2005), 571; Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, 2/63; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/475-480. Ayrıca bk. M. Fatih Turan, “İslam Hukuku Açısından Yıkıcı Fiyat Uygulaması”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015), 85-86.

yolda karışılmayın. Şehirli, köylü adına satış yapmasın!”,⁶⁵ “Şehirli, köylü adına satış yapmasın. İnsanları kendi haline bırakın! Allah birileri vesilesi ile diğerlerini rızıklandırсын”⁶⁶ buyurmuştur.

Bu iki ticari muamelenin yasak olmasının nedeni olarak fıkıh kitaplarında daha ziyade pahalılık, zarar ve aldatma gibi unsurlar üzerinde durulsa da dönemin sosyo-kültürel şartları dikkate alındığında bu işlemler, söz konusu unsurların yanı sıra tekelciliğe de neden olabilecektir. Çünkü henüz yolda iken üreticiden veya satıcıdan malı satın alan ya da onun adına satış yapan kişi tekel oluşturarak piyasaya hâkim olabilir ve fiyatı yüksek tutarak toplumu zarara uğratabilir.⁶⁷ Ancak şunu da ifade edelim ki, bu iki ticari muamele taraflara ya da topluma zarar verdiği, fiyatları yükselttiği ve aldatmaya neden olduğu için yasaklanmıştır. Şayet zarar ve aldatma söz konusu değilse bunlar, -özellikle Hanefilere- göre yasak kapsamında değildir.⁶⁸

İslam ticaret hukukuna göre piyasa ekonomisini olumsuz yönde etkileyen, fiyatların yükselmesine neden olan ve toplumu zarara uğratan tekelcilik anlayışı caiz olmadığı gibi günümüz iktisat literatüründe “Yıkıcı Fiyat Uygulaması” olarak isimlendirilen ve “maliyetin altında yani zararına yapılan satış ile piyasada tekel oluşturmak” şeklinde tanımlanan uygulama da aynı şekilde caiz değildir.⁶⁹ Zira bu hem rakipleri piyasa dışına itme hem de potansiyel rakiplerin pazara girmesine engel olma amacı taşımaktadır.⁷⁰

3.4. Fiyatlara Müdahale Edilmemesi

İslam ticaret hukukunda asıl olan, devletin piyasaya ve fiyatlara müdahale etmemesidir. Nitekim piyasada fiyatların yükseldiği bir zamanda Hz. Peygamber’den fiyatlara müdahale etmesi istendiğinde o (s.a.s.), piyasayı daraltanın, genişletenin ve fiyatları belirleyen Allah olduğunu, üzerinde herhangi bir kimsenin hakkı varken bu hak ile Allah’ın huzuruna gitmek istemediğini söylemiştir.⁷¹ Bu nedenle fakihler normal şartlarda, devletin fiyatlara müdahale ederek fiyatları sınırlandırması anlamında kullanılan *tes’îre* yani narha cevaz vermemişlerdir.⁷²

⁶⁵ Buhârî, “Buyû”, 68 (No. 2158); Müslim, “Buyû”, 6 (No. 1521).

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/196 (No. 14291); Müslim, “Buyû”, 6 (No. 1522).

⁶⁷ Paçacı, *İslâm Ticaret Hukuku*, 196, 198.

⁶⁸ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/1502.

⁶⁹ Biraz sonra da temas edileceği üzere Hz. Ömer’in Hâtib b. Ebi Beltea’nın ürünlerini düşük fiyattan satmasına müdahale etmesinin esasında, yıkıcı fiyat uygulaması olarak bilinen ve piyasa istikrarına zarar veren bu uygulamanın caiz olmadığına dayanak oluşturduğu ifade edilebilir.

⁷⁰ Yıkıcı fiyat uygulaması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Turan, “İslam Hukuku Açısından Yıkıcı Fiyat Uygulaması”, 80-97. Yıkıcı fiyatlamayı, “pazarda hâkim durumdaki işletmenin rakiplerini pazar dışına çıkarmayı veya disipline etmeyi ya da potansiyel rakiplerinin pazara girişini engellemeyi amaçladığı, hâkim durumunun kötüye kullanılmasa niteliğindeki düşük fiyat uygulaması” olarak tanımlayan Yüce, İslâmî ekonomik sistemde fahiş fiyata müsaade edilmediği gibi, yıkıcı fiyata da müsaade edilmediğini belirtir. Bk. Yüce, “İslâm Ekonomisinde Temel İlkeler”, 82-83.

⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/444 (No. 14057); Ebû Dâvûd, “Buyû”, 51 (No. 3451); Tirmizî, “Buyû”, 73 (No. 1314); İbn Mâce, “Ticârât”, 27 (No. 2200).

⁷² Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/1503; İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyân ve’t-tahsil*, 9/313-314; Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/64; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/477-478. Detaylı bilgi için bk. Turan, “İslam Hukuku Açısından Yıkıcı Fiyat Uygulaması”, 88-89; Liv, “İslâm’ın İlk Dönemlerinde Piyasa İstikrarını Temin İçin Alınan Tedbirler”, 383-391;

Fıkıhta yerleşik kural bu olmakla birlikte doktrinde bazı hallerde devletin fiyatlara müdahale edebilmesinin sınır ve şartları tartışılmıştır. Örneğin meşhur Hanefî fakihî Mergînânî'ye (öl. 593/1197) göre tüccar kendi arasında anlaşır ve fahiş fiyat uygulaması başlatır, yetkili merci de Müslümanların hukukunu koruyabilmek için fiyatların sabitlenmesi dışında başka bir çözüm yolu bulamazsa bilirkişilerle istişare etmek suretiyle bunu yapabilir.⁷³ Hz. Peygamber'in fiyatlara müdahale etmemesini bu dönemde toplumda hakim olan kültürel ve ahlaki yapı ile ilişkilendiren Liv, devletin fiyatlara müdahale etmemesinin diğer ekonomik sistemlerde kabul edilen, "bırakınız, yapsınlar!" teorisinin benimsendiği anlamına gelmediğini; ticari ahlakın bozulması nedeniyle serbest rekabetin kaybolduğu ve fiyatların sunî bir şekilde yükseldiği dönemlerde fiyatlara müdahalenin caiz olduğunu söylemektedir.⁷⁴

Fiyatlara müdahale edilmemesi kuralına aykırı olarak zamanla fiyatlardaki aşırı dalgalanmalar toplumun yararını zorlayıcı boyutlara ulaştıkça, çeşitli devirlerde fiyatlara müdahalenin kaçınılmaz olduğunu belirten Topal, fiyatların tahdidinin ilk bakışta satıcı aleyhine ve alıcı lehine yapılan bir uygulama gibi algılsa da bu durumun hakikati tam olarak izah edemediğini, zira narhın, genellikle alıcının aldanmamasına yönelik fiyat sınırlamaları getirmekle birlikte, bazı durumlarda satıcının düşük fiyatlar altında ezilmesini önlemek gayesiyle ürünün satılabileceği en düşük bedeli belirlemek şeklinde de olabildiğini; bu sebeple İslam hukukunun, bu konuda tavrını belirlerken hem alıcıyı hem de satıcıyı korumak suretiyle bir denge gözettiğini vurgulamaktadır.⁷⁵

3.5. Ticari Faaliyetlerin Denetlenmesi

Piyasa istikrarını sağlamak ve aldatmanın önüne geçmek için Hz. Peygamber'in ve halifelerin pazarı denetledikleri, ticaretin kurallarına uymayanlara, insanları aldatmaya ya da pazar piyasasında istikrarsızlık yapmaya yönelik hareketlerde bulunanlara müdahale ettikleri muhtelif rivayetlerden anlaşılmaktadır.⁷⁶

Örneğin bir denetim esnasında Hz. Ömer (öl. 23/644), piyasanın altında ürün satan Hâtıb b. Ebî Beltea'dan (öl. 30/650), ürünün fiyatını yükseltmesini ya da pazardan çekilmesini istemiştir. Bu rivayeti nakleden İmam Muhammed (öl. 189/805), "Biz de bu şekilde amel ederiz. Devlet başkanının Müslümanlara narh uygulayıp onlara, mallarını belli bir fiyata satmaları için zor kullanmaları caiz değildir. Fakihlerin geneli de bu görüştedir" diyerek Hz. Ömer'in bu uygulamasından hareketle narh konulamayacağını söylemiştir.⁷⁷

Cengiz Kallek, "Hisbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), 18/387-389.

⁷³ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/1503.

⁷⁴ Liv, "İslâm'ın İlk Dönemlerinde Piyasa İstikrarını Temin İçin Alınan Tedbirler", 383-384.

⁷⁵ Şevket Topal, "İslâm Hukûkunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* V/1 (2005), 220.

⁷⁶ Hadisler için bk. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1406/1985), "Buyû", 24 (No. 57); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/122 (No. 5113); Müslim, "İmân", 43 (No. 102); Ebû Dâvûd, "Buyû", 52 (No. 3452); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdülkâdir Atâ (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 6/48 (No. 11146).

⁷⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta' rivâyetü Muhammed b. Hasen*, thk. Safvân Dâvûdî (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1441/2020), "Buyû", 351 (No. 982).

Hz. Peygamber'in ve halifelerin denetleme işini bizzat kendileri yaptıkları gibi bu iş için *âmîlü's-sûk/sâhibü's-sûk* denilen ve bu günkü pazar zabıtasına karşılık gelen özel kişiler görevlendirdikleri de bilinmektedir.⁷⁸ Zamanla esnaf ve pazar denetiminin kapsamı daha da genişleyerek denetim görevi, *hisbe* teşkilatı adı altında kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Fıkıhta, icra ettiği fonksiyonu itibarıyla *hisbe* faaliyeti farz-ı kifaye kabul edilmiş, bu alanda çalışacak memurun taşınması gereken nitelikler üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.⁷⁹

3.6. Hile ve Aldatmanın Yasaklanması

Ticarette hile ve aldatma fırsatçılığa, fırsatçılık da güven duygusunu zedelemesinin yanı sıra piyasa ekonomisinde ve serbest rekabette istikrarsızlığa neden olacaktır. Bunun için İslam, büyük önem verdiği dürüstlük ve adalet ilkesine aykırı olan hile ve aldatmayı yasaklamış; özellikle de ticarette hileye başvuranlar ayetlerde ağır bir şekilde eleştirilmiştir.⁸⁰ Hz. Peygamber buğdayın ıslak ve kalitesiz olan kısmını çuvalın altına koyan kişiye, “bizi aldatan bizden değildir” buyurmuş;⁸¹ ticaretinde başkalarını aldatan kişinin cehennemde olduğunu ve aldatmanın alışverişin bereketini gidereceğini haber vermiştir.⁸²

Bu nedenledir ki, İslam ticaret hukukunu, haram ve helali bilmeyen kişilerin ticaret yapmalarına müsaade edilmemiştir.⁸³ Ayrıca fıkıh kitaplarında ticari akitlerin rükünleri ve şartları bütün detayları ile ele alınmış;⁸⁴ akdin rükün veya şartlarını taşımayan akitler geçerli kabul edilmemiş, hile ve aldatma unsuru ihtiva eden alışverişler yasak kapsamında görülmüştür. Mesela meşhur Mâlikî fakihî İbn Rüşd (öl. 595/1198); akdin kendisinde, konusunda, mebiin veya semenin vafında var olan bilinmezliğin/ğararın neden olduğu aldatma unsurunu ihtiva eden alışverişlerin yasak olduğunu belirtmiş ve bu tür alışverişlere Hz. Peygamber'in; ana karnındaki yavrunun, henüz ortaya çıkmamış meyvenin satımını, bey-i mülâmeseyi, bey-i münâbezeyi ve bey-i hasâtı, bir akit içerisinde iki akdi (*bey'ateyn fi bey'*), şartlı akdi yasaklamasını (*bey'un ve şartun*) örnek olarak vermiştir.⁸⁵ İbn Rüşd ğararın çeşitleri hakkında ihtilaf edilse de nizaa sebep olmayan az bilinmezliğin (ğarar-ı kalil) caiz, çok bilinmezliğin (ğarar-ı kesîr) ise caiz olmadığına fakihlerin ittifak ettiklerini vurgulamıştır.⁸⁶ Zarar veya gabn/aldatma unsuru ihtiva ettiği için yasaklanan akitlere de Hz. Peygamber'in;

⁷⁸ Kallek, “Hisbe”, 18/135.

⁷⁹ Hisbe teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kallek, “Hisbe”, 18/133-141.

⁸⁰ Örneğin bk. en-Nisâ 4/29; Hûd 11/84-85; el-Mutaffifîn 83/1-6.

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 9/122 (No. 5113); Müslim, “İmân”, 43 (No. 102); Ebû Dâvûd, “Buyû”, 52 (No. 3452).

⁸² Buhârî, “Buyû”, 46 (No. 2114); “Buyû”, 60. İlgili rivayetin geniş yorumu için bk. Muhammet Ali Asar, “Yorum Bağlam İlişkisi Bakımından Hutbelerde Hadis Kullanımı”, *Bilimname* XLI (2020/1), 608-612.

⁸³ Ayrıntılı bilgi için bk. Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye*, 2/16-18.

⁸⁴ Köse'nin bu bağlamda değerlendirmesi şu şekildedir: “İslâm hukukçuları, nasların hukuki ilişkilerde açıklık, dürüstlük ve güveni sağlamaya yönelik ifade ve amaçlarından hareketle bilhassa muamelât hukuku alanında bir dizi tedbir ve prensip geliştirmeye çalışmışlardır. Bu gelişmesinin bir parçası olarak klasik dönem hukuk literatüründe hangi davranış biçimlerinin hile teşkil ettiği ve akitlerde başvuru hileli yolların akitlere ne ölçüde tesir edeceği konusunda bazı objektif kriterlerden söz edilmiş, gerek fiilî ve sözlü hileler gerekse üçüncü şahıslar tarafından yapılanlar üzerinde ayrıntılı bir hukuk doktrini geliştirilmiştir. Köse, *İslâm İş ve Ticaret Ahlakı*, 67. Ayrıca bk. Abdurrahman Candan, *Kavram Atlası İslam Hukuku I*, Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 2020, s. 196.

⁸⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 555-570. Fıkıhta *şafkateyn* olarak bilinen bir akit içerisinde iki akit yasağı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mahmut Samar, *İslamî Finans Ürünlerinde Akitlerin Birleştirilmesi* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019), 82-187.

⁸⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 562. Ayrıca bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/470-483.

“bir kişinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmaktan (*el-bey' alâ bey'i ehîh*), üreticiyi şehir dışından karşılamaktan (*tekallî'r-rukbân*), şehirlinin köylü adına satış yapmasından (*bey'u'l-hâdir li'l-bâdî*) ve alma niyeti olmadığı halde malın fiyatını arttıran bir teklifte bulunmaktan (*bey'u'n-neceş*)” nehyetmesini zikretmiştir.⁸⁷ Yasaklanan alışverişlerden özellikle neceşin günümüzde açık artırmalarda, ihalelerde ve borsada çok sık görüldüğüne ve bunun önemli oranda haksız kazancın kaynağı olabileceğine dikkat çeken Topal, bu nedenle neceşin İslam hukukunda hayatın işleyişine zarar veren ticari işlemlerden olduğunu vurgulamıştır.⁸⁸

Burada naslarda yasaklanan bu alışverişlerin yasaklanma nedenini dikkate aldığımızda genel bir kural olarak İslam ticaret hukukunda hile, aldatma, zarar ve aşırı bilinmezlik içeren akitlerin ve manipülatif uygulamaların yasak olduğunu ifade edebiliriz. Bunun da hedefi neticede, ticaretin ve piyasa ekonomisinin istikrarını sağlamaktır. Bu nedenle Kamer'in de isabetle belirttiği gibi, İslam'ın piyasa ekonomisi anlayışında kural, devletin piyasaya müdahale etmemesi iken ihtikâr, tekellilik, simsarlık veya neceş gibi piyasanın dengesini bozacak uygulamalar ve faaliyetler karşısında devletin çeşitli yaptırımlar uygulaması caiz görülmüştür.⁸⁹

İslam hukukunda piyasa ekonomisinin gelişimi ve rekabetin oluşumu için alınan bazı tedbirler genel olarak bunlardır. Esasında alınan bu tedbirlerin birçoğunun, serbest rekabeti olumsuz yönde etkileyen haksız rekabeti önlemeye yönelik olduğu görülmektedir. Zira İslam'da her ne şekilde olursa olsun başkasına zarar vermek ve zarara zararla mukabelede bulunmak yasaklanmıştır.⁹⁰ Bu sebeple dürüstlük kuralının ihlal edildiği, rakibin veya muhatabın aldatıldığı haksız rekabet genel olarak bütün şekilleriyle yasak kapsamındadır.⁹¹

Bunu İslam hukukunda genel bir kural olarak kabul ettiğimiz takdirde, naslarda belirtilen mezkûr durumların dışında farklı zamanlarda ortaya çıkıp serbest piyasa ekonomisine ve rekabete zarar veren her türlü faaliyetin de yasak kapsamına girdiğini ifade edebiliriz. Dolayısıyla bu ilkedan hareketle Türk Ticaret Kanunu'nun 55'inci maddesinin 1'inci fıkrasının a, b, c, d, e, f bentlerinde yer alan “a) Dürüstlük kuralına aykırı reklamlar ve satış yöntemleri ile diğer hukuka aykırı davranışlar, b) Sözleşmeyi ihlale veya sona erdirmeye yönelmek, c) Başkalarının iş ürünlerinden yetkisiz yararlanmak, d) Üretim ve iş sırlarını hukuka aykırı olarak ifşa etmek, e) İş şartlarına uymamak, f) Dürüstlük kuralına aykırı işlem şartları kullanmak” gibi hususların da İslam ticaret hukukuna göre haksız, hukuksuz ve dine aykırı olduğunu söyleyebiliriz

Sonuç

İslam hukukunda ticaretle ilgili hükümler bütün yönleriyle muâmelât çerçevesinde ele alınmış, zamanla klasik fıkıh külliyatında İslam'ın ticaretle ilgili hükümlerini, kurallarını ve ilkelerini içeren oldukça kapsamlı bir birikim ortaya çıkmıştır. Günümüzde bu birikim, “İslam Ticaret Hukuku” özelinde müstakil çalışmalara konu olmaktadır.

⁸⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 570-573.

⁸⁸ Topal, “İslâm Hukûkunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler”, 221.

⁸⁹ Kamer, *İslam Hukuku'na Göre Yıkıcı Fiyat Uygulaması*, 36.

⁹⁰ Hadisler için bk. Muvatta', “Akziye”, 26 (No. 31); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/55 (No. 2865); Ebû Dâvûd, “Akziye”, 31 (No. 3636); İbn Mâce, “Ahkâm”, 17 (No. 2340). Hadislerde geçen, “لا ضرر ولا ضرار” ifadesi, “Zarar ve mukâbele bi'z-zarar yoktur” şeklinde küllî bir kaide olarak *Mecelle*'nin 19'uncu maddesinde yer almıştır.

⁹¹ Paçacı, *İslâm Ticaret Hukuku*, 182.

İnsanın dünya ve ahiret mutluluğunu hedefleyen İslam dini, toplumun huzur ve refahı için ticaretin kilit bir role sahip olduğunun farkındadır. Bu nedenle Müslümanlarda ticari bir bilinç oluşturmaya öncelik vermiş, insanın ilahi iradeye uygun olan tüm davranışlarını ibadet değerinde görmüş, özel mülkiyet hakkını koruma altına almanın yanı sıra zenginliğin toplumda dengeli dağılımına özen göstermiş, ticarete teşvik etmiş, ticarete karşılıklı rızayı ve irade serbestisini esas almış, kamu düzenini ve piyasa ekonomisini sarsacak uygulamaları yasaklamıştır.

İslam hukuku anlayışında hâkim olan ekonomik sistem, piyasa ekonomisi ve serbest rekabettir. Her ne kadar bu, fıkıh müdevvenatında günümüz hukukundaki gibi sarahaten belirtilmiş olmasa da İslam hukukunun temel kaynakları, fıkıh ekolleri tarafından ticari faaliyetler çerçevesinde ortaya konulan hükümler ve ilkeler dikkate alındığında tümevarım metodu ile bu sonuca ulaşılmaktadır. Nitekim yapılan araştırmalarda da İslam hukukunda piyasa ekonomisinin ve serbest rekabetin benimsendiği vurgulanmış, bu konuda farklı bir görüş belirtilmemiştir.

Piyasa ekonomisinin ön koşulu kabul edilen rekabet, fıkhi doktrinde klasik dönemde müstakil olarak ele alınmış değildir. Ancak bu, serbest piyasa ekonomisini benimseyen İslam hukukunda rekabetin kabul edilmediği veya buna sıcak bakılmadığı anlamına gelmemektedir. Zira ticaret hukuku bağlamında zikredilen hükümlerden, normatif ilkelerden İslam hukukunda rekabetin geçerli olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Hatta bunun da ötesinde rekabetin sağlanması için gerekli tedbirler alınmış, rekabete zarar verecek veya haksız rekabete neden olacak uygulamalar yasaklanmıştır.

Rekabetin oluşması için alınan tedbirler, rekabete zarar verdiği için yasaklanan uygulamalar naslarda veya temel kaynaklarda yer verilenlerle sınırlı değildir. İslam'ın prensiplerine aykırı olmadığı sürece piyasa ekonomisini ve rekabeti geliştiren bütün uygulamalar ve kurallar dinamik, canlı, her çağın ihtiyaçlarına cevap verebilir ve her yerde uygulanabilir bir mahiyette olan İslam hukuku nazarında da muteber ve hukukidir; rekabete zarar veren ya da haksız rekabet oluşturan uygulamalar ve kurallar ise yasak ve hukuksuzdur.

Kaynakça | References

- Abdürrezzâk es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahman el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1982.
- Affâne, Hüsâmeddîn. *Fıkîh ve Ahlâkî Yönleriyle İslâm'da Ticaret*. çev. Servet Bayındır. İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2012.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavût ve diğeri. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Akalın vd., Şükrü Halûk. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım, 2019.
- Akşit, M. Cevat. *İslâm'da Ticaret Prensipleri*. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2012.
- Akşit, M. Cevat. *Modern Ticaret Hukuku ve İslâm Hukukunda Haksız Rekabet*. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2011.
- Ayyâşî, Zerrâr el-. "Zavâbitü'l-münâfesi't-ticâriyye fi ş-şer'iatü'l-İslamiyye". *Mecelletü Beyti'l-Meşvere* 1/2 (2015), 61-73.
- Ali Bardakoğlu, "İslâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 23/15-23.
- Asar, Muhammet Ali. "Yorum Bağlam İlişkisi Bakımından Hutbelerde Hadis Kullanımı". *Bilimname XLI* (2020/1), 603-632.
- Beyhakî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Abdülkâdir Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Bozkurt, Nebi - Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Medine". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/305-311. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- Buhârî. *el-Câmiu's-sahîh*. Riyad: Dâru's-Selâm, 1419/1999.
- Candan, Abdurrahman. *Kavram Atlası İslam Hukuku I*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 2020.
- Çetiner vd., Selma. *Ticaret Hukuku*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2015.
- Dârekutnî. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavût. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416/2004.
- Dârimî. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1993.
- Döndüren, Hamdi. "İslâm Hukukuna Göre Akdin Feshinden Doğan Tazminat Rekabet Reklam Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi". *I. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, ed. Mehmet Bayyigit. Konya: Kombad, 1997. 106-138.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Maslahat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/79-94. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- Ebû Dâvûd. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavût ve Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Hâke, Ahmed. *Mu'cemu'n-nefâis el-vasît*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1428/2007.
- Ebû İshâk eş-Şîrâzî. *el-Mühezzebe*. 3 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995.
- Ebû'l-Berekât en-Nesefî. *el-Müstasfâ fi şerhi'n-Nâfi'*. thk. Hasan Özer - Muhammed Çaba. 3 Cilt. İstanbul: İrşad Kitabevi, 1438/2017.
- Erdem, Hüsamettin. "Gıpta". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/50-51. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

- Erkan, Hüsnü. “Piyasa Ekonomisine Fonksiyonel İşlerlik Kazandırmak Açısından Rekabet Teorisi ve Politikası”. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3/1-2 (31 Aralık 1895), 183-207.
- Fîzurâbâdî. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1432.
- Gazzâlî. *el-Müstasfâ*. thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'aşlı. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1432/2011.
- Haçkalı, Abdurrahman. “İslâm Hukuku Açısından Akit Serbestisi Prensibi”. *Dini Araştırmalar* 5/13 (01 Haziran 2002), 119-136.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/da/issue/4450/61299>
- İbn Kudâme. *el-Muğnî*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1429/2008.
- İbn Mâce. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavût vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r- Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- İbn Rüşd el-Cedd. *el-Beyân ve't-tahsil*. thk. Muhammed Hacî vd. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1408/1988.
- İbn Rüşd el-Hafîd. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. thk. Alî Muhammed Muavvaz. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2005.
- Kallek, Cengiz. “Hisbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/133-142. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
- Kallek, Cengiz. “İhtikâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/560-565. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Kamer, Hamit. *İslam Hukuku'na Göre Yıkıcı Fiyat Uygulaması ve İlgili Hükümler*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Karaman, vd., Hayreddin. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2006.
- Kettânî, Abdulhay. *et-Terâtîbü'l-idâriyye*. thk. Abdullah el-Hâlidî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2. Basım, ts.
- Köse, Saffet. *İslâm İş ve Ticaret Ahlâkı*. İstanbul: İGİAD, 2012.
- Liv, Cemil. “İslâm'ın İlk Dönemlerinde Piyasa İstikrarını Temin İçin Alınan Tedbirler”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/36 (30 Aralık 2019), 363-398.
<https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.571232>
- Mahmûd, Emel Ahmed. *el-Münâfese'tü't-ticâriyye fi'l-fikhi'l-İslami ve eseruhâ ale's-sûk*. Nablus: Câmi'a en-Necâhu'l-Vataniyye, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1406/1985.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta' rivâyetü Muhammed b. Hasen*. thk. Safvân Dâvûdî. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1441/2020.
- Mergînânî. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Muhammed Tâmir. 4 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 1433/2012.
- Mustafâ vd., İbrâhîm. *el-Mu'cemü'l-vasît*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996.
- Müslim. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. M. Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, ts.
- Öztürk, Nazim - Bayraktar, Yüksel. “Aksak Rekabetin Önlenmesinde Devletin Rolü”. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 4/2 (01 Haziran 2009), 74-93.

- Paçacı, İbrahim. *İslâm Ticaret Hukuku*. Ankara: İlahiyât, 2022.
- Rekabet Kurumu. *Tüketiciler İçin Rekabet Hukuku*. Ankara: Eğitim ve Rekabet Savunuculuğu Dairesi, 2016. <https://www.rekabet.gov.tr/Dosya/geneldosya/tuketici-el-kitabi-17-02-2016-son.pdf>. Erişim Tarihi: 05.03.2024
- Samar, Mahmut. *İslâmî Finans Ürünlerinde Akitlerin Birleştirilmesi*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019.
- Sâmi, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Dersâdet, 1317/1990.
- Sezgin, Şennur. “Piyasa Ekonomisinin Şartları ve Özelleştirme”. *Akademik İncelemeler Dergisi* 5/2 (12 Ağustos 2014), 154-171.
- Şammût, Hasen Teysîr. “Ahlâkiyyâtü'l-münâfesi't-ticâriyye fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye”. *International Journal of Business, Economics and Law* 9/5 (2016), 18-37. https://ijbel.com/wp-content/uploads/2016/06/KLiISC_13.pdf
- Şâtîbî. *el-Muvâfakât*. thk. Abdullâh Derâz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004.
- Taberânî. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî b. Abdülmecîd. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1403/1983.
- Tirmizî. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Beşşâr Avvâd. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1419/1998.
- Topal, Şevket. “İslâm Hukûkunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* V/1 (2005), 211-228.
- Turan, M. Fatih. “İslam Hukuku Açısından Yıkıcı Fiyat Uygulaması”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015), 78-103.
- Uyanık, M. Zeki. “İslam Hukukunda İhtikar”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 433-476.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. Eser Neşriyat, 1979.
- Yüce, Mehmet. “İslam Ekonomisinde Temel İlkeler”. *İlahiyat Akademi Dergisi* 13 (2021), 57-96. <https://doi.org/10.52886/ilak.888911>
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh*. 10 Cilt. Dımeşk: Dâru'l-Fıkr, ts.